

TEMURIYLAR DAVRIDA TIBBIY BILIMLAR RIVOJI

Eshbekova Sh.A.

Toshkent kimyo xalqaro universiteti Samarqand filiali talabasi

Beknazarov J.A.

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti o'qituvchisi

E-mail: javohir_beknazarov@mail.ru.

ORCID ID: 0000-0006-5460-328X

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola XIV asr oxiri – XVI asr boshlarida Temuriylar saltanatida tibbiyot ilm-fanining olib borilgan yuksak rivojlanishini yoritadi. Unda hukmdorlarning homiyligi ostida yirik tibbiyot muassasalarining (Dorush-shifolar) barpo etilishi, anatomiyadagi fundamental yutuq – Mansur ibn Ilyosning tasvirlangan anatomik atlasining ilmiy ahamiyati, shuningdek, jarrohlik amaliyoti va farmakologiyadagi yangiliklar tahlil qilinadi. Qolaversa, Mirzo Ulug'bek davrida shakllangan ratsional ilmiy metodlarning tibbiy tafakkurga bilvosita ta'siri asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Temuriylar davri, tibbiyot tarixi, Dorush-shifolar, Sharq tabobati, Mansur ibn Ilyos, Tashrix-i Mansuriy, anatomik atlas, jarrohlik amaliyoti, farmakologiya.

Abstract: This scientific article highlights the high development of medical science in the Timurid Empire at the end of the 14th - beginning of the 16th centuries. It analyzes the construction of major medical institutions (Dor ush-shifa) under the patronage of rulers, the scientific significance of the fundamental achievement in anatomy - the described anatomical atlas of Mansur ibn Ilyas, as well as innovations in surgical practice and pharmacology. In addition, the indirect influence of rational scientific methods, formed during the reign of Mirzo Ulugbek, on medical thinking is substantiated.

Keywords: Timurid period, history of medicine, Dar ush-shifa, Eastern medicine, Mansur ibn Ilyas, Tashrix-i Mansuriy, anatomical atlas, surgical practice, pharmacology.

Аннотация: Данная научная статья освещает высокий уровень развития медицинской науки в империи Тимуридов в конце XIV - начале XVI веков. В ней анализируется создание крупных медицинских учреждений (Дор уш-шифа) под покровительством правителей, фундаментальное достижение в анатомии - научная значимость изображенного анатомического атласа Мансура ибн Ильяса, а также нововведения в хирургической практике и фармакологии. Кроме того, обосновано косвенное влияние рациональных научных методов, сформировавшихся в период правления Мирзо Улугбека, на медицинское мышление.

Ключевые слова: эпоха Тимуридов, история медицины, Дор уш-шифа, Восточная медицина, Мансур ибн Ильяс, Ташрих-и Мансури, анатомический атлас, хирургическая практика, фармакология.

Kirish. Temuriylar imperiyasi Markaziy Osiyo tarixida faqatgina harbiy qudrat timsoli emas, balki buyuk ma'rifiy uyg'onishning yorqin davri sifatida qolgan. Amir Temur va undan keyingi hukmdorlar qo'l ostida Samarqand, Buxoro va Hirot kabi shaharlar ilm-fan va madaniyatning dunyo miqyosidagi markazlariga aylandi. Bu intellektual yuksalishdan tibbiyot sohasini ham chetlab o'tmadi. Qadimgi yunon, Rim va Islom sivilizatsiyasining tibbiy merosini o'zlashtirgan Temuriylar tabiblari, bu bilimlarni yangi kashfiyotlar va amaliyotlar bilan boyitishga muvaffaq bo'ldilar. Ularning asosiy maqsadi-aholi salomatligini saqlash va tibbiy ta'limni tizimli rivojlantirishdan iborat edi.

NATIJALAR. Hukmron elitaning homiyligi va tibbiy madaniyat: Temuriylar sulolasining tibbiyotga bo'lgan e'tibori oddiy qiziqishdan ko'ra davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan edi. Tibbiy Infratuzilma: Shaharlarda, xususan, Samarqand va Hirot qurilgan yirik Dorush-shifolar (shifoxonalar) faoliyati buning yorqin isboti bo'ldi. Bu maskanlar nafaqat kasallarni davolash, balki tibbiyot ilmini o'rgatish vazifasini ham ado etgan. Tibbiy xizmatlar ichki kasalliklar, jarrohlik va oftalmologiya kabi yo'nalishlarga bo'linib, maxsuslashtirish boshlangan. Gigiyenik Mezonlar: Hukmdorlar nafaqat davolashga, balki kasalliklarning oldini olishga (profilaktika) ham katta urg'u bergan. Saroy tabiblari shaxsiy gigiyena, toza ovqatlanish va sog'lom turmush tarzi tamoyillarini targ'ib qilishga mas'ul edilar.

Inson Anatomiyasini Anglash: Tashrix-i Mansuriy, Temuriylar davrida tibbiy bilimlarni chuqurlashtirishda Mansur ibn Ilyos al-Sherozining 1390-yillarda yozilgan "Tashrix-i Mansuriy" asari inqilobiy ahamiyat kasb etadi. Fundamental yutuq: Ushbu risola Islom tibbiyoti tarixida inson tanasi tizimlarini (muskul, asab, suyak, qon tomirlari, ichki a'zolar) to'liq rangli diagrammalar bilan tasvirlagan birinchi anatomik atlas sifatida qabul qilinadi. Bu, o'sha davr uchun tibbiy ta'lim sifati va chuqurligini yangi bosqichga olib chiqqan. Amaliy Tibbiyot: Jarrohlik va Dorishunoslik Rivoji. Temuriylar tabiblari faqatgina nazariyotchilar emas, balki mahoratli amaliyotchilar ham edilar. Jarrohlik Yutuqlari: Katarakta kabi murakkab ko'z kasalliklarini jarrohlik yo'li bilan davolash, murakkab sinishlarni to'g'ri joyiga solish va qotirish (travmatologiya), shuningdek, yirik jarohatlarni maxsus materiallar yordamida tikish kabi amaliyotlar keng qo'llanilgan. Farmakologik Boylik: Mintaqaning boy o'simliklar dunyosidan samarali foydalanilgan. Qarobodinlar (dorilar to'plamlari) tuzilib, ularda minglab murakkab dorivor vositalarning retseptlari qayd etilgan.

Mirzo Ulug'bek hukmronligi davrida (XV asr) Samarqandda yuksak ilmiy tafakkur maktabi yaratildi. Ulug'bek bevosita tibbiyot bilan shug'ullanmagan bo'lsa-da: Mantiqiy-Tanqidiy Yondashuv: Ulug'bek maktabida astronomiya va matematikada talab qilingan aniqlik va tizimli tahlil tibbiy tafakkurga ko'chib o'tdi. Bu esa, tabiblarni kasalliklarni tashxislash va davolashda yanada ratsional (oqilona) usullardan foydalanishga undadi. Ta'lim Sifati: Madrasa tizimidagi yuksak ta'lim darajasi tibbiyot sohasida bilimdon, keng dunyoqarashli mutaxassislarning yetishib chiqishiga mustahkam zamin yaratdi.

Xulosa o‘rnida shuni takidlash joizki: Temuriylar davri tibbiyoti — bu Sharq Uyg‘onish davrining eng muhim yutuqlaridan biri. Hukmdorlarning ilm-fanga va sog‘liqni saqlashga bo‘lgan yuqori e‘tibori natijasida, mintaqada mustahkam ilmiy-amaliy tibbiyot tizimi shakllandi. Anatomiyadagi kashfiyotlar, Dorush-shifolarning ixtisoslashuvi, mahoratli jarrohlik amaliyotlari va Mirzo Ulug‘bek davrining ratsional ilmiy ruhi bu davr tibbiyotini Islom olamida yetakchi o‘ringa olib chiqdi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ibn Ilyos, Mansur. Tashrīh-i Mansūrī (Temuriylar davri anatomik atlas bo‘yicha olib borilgan zamonaviy ilmiy sharhlar va tadqiqotlar).
2. Azimjon o‘g‘li, Beknazarov Javoxir. "CULTURAL LIFE IN CENTRAL ASIA DURING THE TIMURIDS DYNASTY." SHOKH LIBRARY (2025).
3. O‘tellik, M. S. O‘rta Osiyo tibbiyot tarixi: Temuriylar davri. Toshkent: Ibn Sino nomidagi nashriyot, 1998.
4. Nosirov, A. Markaziy Osiyo tibbiyotining rivojlanish bosqichlari. Toshkent: Fan nashriyoti, 2010.
5. Azimjon o‘g‘li, Beknazarov Javoxir. "ABU RAYHAN MUHAMMAD IBN AHMAD AL-BIRUNI’S WORK OF CHRONOLOGY OF ANCIENT NATIONS." SHOKH LIBRARY (2025).